

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 19 juni 2019

Mål nr

B 549-19

PARTER

Klagande

MS

Frihetsberövande: Häktad

Ombud och offentlig försvarare: Advokat LE

Motparter

1. Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

2. VT

Ombud och målsägandebiträde: Advokat FZ

SAKEN

Människorov m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2019-01-09 i mål B 10482-18

DOMSLUT

Högsta domstolen, som inte meddelar prövningstillstånd i målet i övrigt, bedömer människorovet mot VT enligt 4 kap. 1 § första stycket brottsbalken och konstaterar att MS ska dömas också för grov misshandel samt bestämmer påföljden i enlighet med hovrättens domslut.

Hovrättens domslut står därmed fast.

LE ska få ersättning för försvaret av MS i Högsta domstolen med 44 144 kr. Av beloppet avser 25 530 kr arbete, 8 855 kr tidspillan, 930 kr utlägg och 8 829 kr mervärdesskatt.

FZ ska få ersättning för biträdet åt VT i Högsta domstolen med 15 525 kr. Av beloppet avser 12 420 kr arbete och 3 105 kr mervärdesskatt.

Staten ska svara för kostnaden för försvararen och målsägandebiträdet.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

MS har yrkat att Högsta domstolen ska ogilla åtalerna för människorov, människorov som är mindre grovt, övergrepp i rättssak, grov misshandel, bedrägeri och olaga tvång samt befria honom från skyldigheten att utge skadestånd. Om Högsta domstolen fastställer hovrättens dom i ansvarsdelen har han yrkat att människorovet mot VT ska bedömas som mindre grovt samt, under alla förhållanden, att längden på fängelsestraffet ska sättas ned.

Riksåklagaren och VT har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Högsta domstolen har, med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit styrkt beträffande gärningarna, meddelat prövningstillstånd när det gäller

- rubricering av den gärning som hovrätten har bedömt som människorov enligt 4 kap. 1 § första stycket brottsbalken (p. 1 a i hovrättens domslut),
- huruvida människorov konsumerar grov misshandel (3 kap. 6 § brottsbalken) samt
- påföljd.

Frågan om prövningstillstånd rörande målet i övrigt har förklarats vilande.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. MS åtalades för bl.a. grov misshandel (3 kap. 6 § brottsbalken) och människorov (4 kap. 1 § första stycket brottsbalken) begångna mot VT. Enligt åklagaren hade MS gemensamt och i samförstånd med andra bemäktigat sig och fört bort VT och en kamrat till honom i syfte att skada dem eller utöva utpressning. Under frihetsberövandet hade gärningsmännen misshandlat VT, dels i en bil, dels på en okänd plats där man tillfälligt lämnat bilen, dels i en lägenhet. Frihetsberövandet pågick i cirka åtta timmar och avbröts genom att VT lyckades fly från lägenheten.

2. Tingsrätten dömde MS för grov misshandel och människorov, mindre grovt brott (4 kap. 1 § andra stycket brottsbalken) avseende VT. Han dömdes dessutom för olaga tvång, bedrägeri, övergrepp i rättssak avseende VT:s kamrat och för narkotikabrott. Påföljden bestämdes till fängelse i två år och sex månader.

3. Hovrätten har ändrat tingsrättens dom på så sätt att MS har dömts för människorov enligt 4 kap. 1 § första stycket brottsbalken. Därutöver har hovrätten dömt honom för övergrepp i rättssak avseende VT samt för människorov som är mindre grovt avseende kamraten. Hovrätten har bestämt påföljden till fängelse i fem år och sex månader.

Frågorna i målet

4. Målet gäller i första hand om det människorov som MS har gjort sig skyldig till mot VT ska bedömas enligt första eller andra stycket i 4 kap. 1 § brottsbalken. En ytterligare fråga är om det förhållandet att MS döms för människorov medför att han inte ska dömas särskilt för den misshandel som begicks i anslutning till människorovet, dvs. om misshandelsbrottet ska anses konsumerat av människorovet.

Den rättsliga regleringen avseende människorov

5. Den som bemäktigar sig och för bort eller spärrar in ett barn eller någon annan med uppsåt att skada honom eller henne till liv eller hälsa eller att tvinga honom eller henne till tjänst eller att utöva utpressning, döms för människorov till fängelse på viss tid, lägst fyra och högst 18 år, eller på livstid (4 kap. 1 § första stycket brottsbalken). Är brottet mindre grovt, döms till fängelse i högst sex år (andra stycket).

6. Människorov är en kvalificerad form av olaga frihetsberövande (jfr 4 kap. 2 § brottsbalken). Frihetsberövandet ska bestå i att offret förs bort eller spärras in. Vidare måste gärningen innebära att gärningsmannen samtidigt med frihetsberövandet (eller dessförinnan) har bemäktigat sig offret, dvs. skaffat sig en tills vidare bestående maktposition över honom eller henne. Slutligen måste gärningsmannen ha uppsåt att skada den bortförde eller inspärrade till liv eller hälsa, tvinga honom eller henne till tjänst eller utöva utpressning (enligt definitionen i 9 kap. 4 § brottsbalken, dvs. brott som

innebär ekonomisk förmögensöverföring). Det krävs inte att det som uppsåtet avser har fullföljts utan brottet är fullbordat så snart ett bortförande eller inspärrande med uppsåt av det aktuella slaget har skett. (Jfr bl.a. Nils Jareborg m.fl., *Brotten mot person och förmögensbrotten*, 2 uppl. 2015, s. 44 ff.)

Allmänt om straffvärde och gradindelning

Om straffvärdebedömningen

7. Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde (29 kap. 1 § brottsbalken). Bestämmelsen ger uttryck för att straffvärdet utgör utgångspunkten för påföljdsbestämningen och återspeglar de grundläggande straffrättsliga principerna om proportionalitet och ekvivalens.

8. Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon har haft. Hänsyn ska särskilt tas till om gärningen har inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. (29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken.) Härutöver anges i 2 och 3 §§ vissa försvårande och förmildrande omständigheter som, vid sidan av vad som gäller för den särskilda brottstypen, ska beaktas vid straffvärdebedömningen.

Om gradindelning och relationen till straffvärdebedömningen

9. Vid gradindelade brott är varje grad att se som en egen brottstyp med egen straffskala. Straffskalan ger uttryck för hur allvarligt lagstiftaren ser på brottet. Av hänvisningen i 29 kap. 1 § brottsbalken till den för brottet tillämpliga straffskalan följer att gradindelningen i princip måste ske före straffvärdebedömningen. (Se ”Brevinkastet” NJA 2018 s. 574 p. 19.)

10. Gradindelningen ska göras med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet. De omständigheter som anknyter till rekvisiten i straffbestämmelsen bildar här utgångspunkten. (Se t.ex. ”De upprepade förfalskningarna” NJA 2018 s. 378 p. 15.)

11. Frågan om gradindelningen hänger nära samman med straffvärdebedömningen. Detta gäller särskilt när det i lagtexten inte anges några särskilda kvalifikationsgrunder till ledning för bedömningen av till vilken svårhetsgrad ett brott är att hänföra. Det är därför inte uteslutet att redan vid gradindelningen väga in faktorer som annars främst påverkar straffvärdet och som saknar direkt anknytning till de grundläggande rekvisiten för brottet (se t.ex. ”Skärpet” NJA 2017 s. 1129 p. 8 med där gjorda hänvisningar). Det innebär att vissa av de försvårande och förmildrande omständigheter som anges i 29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken kan få betydelse vid gradindelningen.

Närmare om gradindelning och straffvärdebedömning vid människorov

12. Lagtexten ger ingen närmare ledning för när ett människorov ska hänföras till det första respektive andra stycket i 4 kap. 1 § brottsbalken.

13. Bestämmelserna om människorov tillkom på Lagrådets förslag och godtogs utan ändringar eller tillägg av departementschefen och riksdagen. Lagrådet ansåg att de grävsta fallen av frihetsberövande borde behandlas i en egen paragraf och framhöll särskilt bortförande av barn, som kan ske i otuktssyfte, för utpressning eller eventuellt för att ta livet av barnet (se prop. 1962:10 del B s. 417 f.). Lagtexten träffar emellertid även andra frihetsberövanden än sådana som Lagrådet särskilt tog upp.

14. Lagrådet ansåg att straffet kunde bestämmas till fängelse på viss tid, lägst fyra och högst tio år, eller – med hänsyn främst till sådana fall då det funnits uppsåt att döda – till fängelse på livstid. Lagrådet anförde vidare att eftersom det inte är uteslutet att en sådan gärning som faller under stadgandet

emellanåt kan vara mindre grov, borde det finnas en straffskala även för sådana fall; fängelse i högst sex år. (Se a. prop. s. 418.)

15. Det särskilda straffstadgandet avseende människorov motiverades alltså av att vissa frihetsberövanden framstår som särskilt allvarliga. Kännetecknande för dessa är att de utgör s.k. instrumentella gärningar, dvs. de begås i syfte att uppnå ett längre bort liggande mål, nämligen att allvarligt skada andra människor, att tvinga dem till tjänst eller att utöva utpressning. För att uppnå detta mål tar gärningsmannen makten över samt använder sig av och utnyttjar en annan människa. Straffvärdet för den typen av gärningar är högt. Detta återspeglas i den stränga straffskalan i 4 kap. 1 § första stycket brottsbalken.

16. Gärningar som motsvarar människorov i lagtextens bemärkelse kan emellertid vara av mycket skilda slag och i enskilda fall sakna den särskilt grova karaktär som föranledde lagstiftaren att införa ett särskilt straffstadgande för människorov. Så kan t.ex. vara fallet när syftet med frihetsberövandet är att tillfoga offret skador som inte är av mer allvarligt slag. Det kan också föreligga förmildrande omständigheter som medför att en tillämpning av straffskalan i lagrummets första stycke inte är motiverad. Den särskilda straffskalan i andra stycket ska ses mot denna bakgrund.

17. Bedömningen av om ett människorov är att hänföra till den ena eller andra straffskalan (gradindelningen) ska göras med beaktande av samtliga omständigheter (p. 10). Det är dock naturligt att vissa omständigheter får spela en särskilt framträdande roll.

18. Gärningsmannens specifika uppsåt ska ges särskild betydelse. Ju allvarligare effekt som gärningsmannen har velat åstadkomma, desto mera talar det för att brottet ska bedömas som människorov enligt första stycket. Också graden av organisation och planering måste beaktas; att ett människorov utgör ett led i en brottslighet som utövas i organiserad form eller

systematiskt utesluter därför vanligen att brottet bedöms som mindre grovt (jfr 29 kap. 2 § 6 brottsbalken).

19. Vid bedömningen bör det vidare beaktas hur bemäktigandet och bortförandet eller inspärrandet har genomförts. Om gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet, t.ex. genom att använda skjut- eller stickvapen eller kraftigt våld, talar det för att brottet ska bedömas enligt första stycket (jfr 29 kap. 2 § 2 brottsbalken.)

20. I likhet med vad som gäller vid olaga frihetsberövande bör också frihetsberövandets längd tillmätas betydelse, liksom den grad av fysiskt eller psykiskt lidande eller obehag som offret har utsatts för eller annars fått utstå (jfr Jareborg, a.a. s. 46 och 53 samt Agneta Bäcklund m.fl., Brottsbalken. En kommentar, suppl. 12, januari 2018, 4:2 s. 3).

Frågor om brottskonkurrens

21. Människorov är fullbordat så snart gärningsmannen har bemäktigat sig och fört bort eller spärrat in offret med uppsåt att skada, tvinga till tjänst eller utöva utpressning (se p. 6). Brottskonstruktion får till följd att det inte sällan förekommer att andra brott begås i samband med att offret bemäktigas och förs bort eller spärras in, eller under det att frihetsberövandet består, t.ex. våldsbrott enligt 3 kap. brottsbalken.

22. Om det som gärningsmannen vill åstadkomma med hjälp av frihetsberövandet fullföljs efter det att människorovet har fullbordats, t.ex. misshandel, sexualbrott eller utpressning, ska det dömas särskilt för det brottet. Denna senare gärning ska då inte påverka gradindelningen när det gäller människorovet. Så är fallet oavsett om den sistnämnda gärningen är av lindrigare eller mera allvarligt slag.

23. Situationen är en annan om det är fråga om hot- och våldshandlingar som ingår i själva bemäktigandet eller bortförandet, t.ex. misshandel och olaga hot (3 kap. 5 § och 4 kap. 5 § brottsbalken). Sådana handlingar konsumeras – med hänsyn till den stränga straffskalan för människorov – i normalfallet av människorovet. Särskilt allvarliga våldshandlingar som representerar ett påtagligt straffvärde, t.ex. grov misshandel (3 kap. 6 §), bör emellertid inte konsumeras (jfr bl.a. Jareborg, a.a. s. 46 och Magnus Ulväng, Brottslighetskonkurrens, 2013, s. 482 f.). I de fall där detta medför att gärningsmannen döms både för människorov enligt 4 kap. 1 § första stycket och för grov misshandel kan det förhållandet behöva beaktas inom ramen för straffvärdebedömningen för att undvika ett opåkallat strängt straff för den samlade brottsligheten.

Bedömningen i detta fall

Den aktuella händelsen

24. VT befann sig tillsammans med en kamrat vid tvåtiden på natten i centrala Stockholm. De kontaktade en person i syfte att köpa narkotika. Säljaren anlände i en bil. I bilen fanns tre män. VT och kamraten tog plats i baksätet, där MS satt.

25. Chauffören vände sig om och sade att VT:s kusin var skyldig honom pengar. VT fick utan förvarning motta flera hårda slag i ansiktet från chauffören samtidigt som MS höll fast honom i håret. Han började blöda från näsa och mun. Chauffören sade att han måste betala sin kusins skuld. Efter en viss diskussion om skulden åkte de i väg med bilen och VT och kamraten fick lämna ifrån sig sina mobiltelefoner. Misshandeln fortsatte under färden, bl.a. fick VT motta slag i bakhuvudet av MS.

26. Efter en stund stannade de vid en åker. Chauffören och MS slet ut VT ur bilen. De tilldelade honom flera hårda knytnävsslag, först när han stod upp och sedan när han låg ner. Vid det senare tillfället fick han även ta emot flera hårda sparkar mot huvud och mage. Därefter fortsatte färden. VT och kamraten fick handdukar över sina huvuden och kunde därför inte orientera sig. Efter en stund stannade bilen. De tre männen tog med VT och kamraten till en lägenhet. VT visste inte var lägenheten var belägen.

27. När de kom upp i lägenheten tvingades VT att klä av sig naken och utsattes för kränkande kommentarer om sin kropp. Chauffören och MS drog in honom på toaletten där han fick motta ytterligare knytnävsslag. De sade att de skulle ”knulla honom”. Efter ett tag fick han ta på sig sina byxor och placerades på vardagsrumsgolvet. Chauffören piskade honom flera gånger på ryggen med ett bälte eller liknande och knackade honom i huvudet med en kniv.

28. Gärningsmännen gick igenom VT:s och kamratens plånböcker och sade åt dem att uppge sina personuppgifter så att gärningsmännen kunde ansöka om lån i deras namn på olika webbsidor. De sade även till VT att de nästa dag skulle åka i väg och hämta hans bil. Det uttalades också hot mot honom och kamraten samt deras familjer om de skulle gå till polisen.

29. VT var mycket rädd och trodde att gärningsmännen skulle döda honom och kamraten.

30. Chauffören och MS turades sedan om att vakta VT och kamraten. VT somnade. När han vaknade såg han att såväl chauffören som MS hade somnat. Han flydde då från lägenheten och larmade polisen.

31. VT tillfogades genom misshandeln smärta, blånader, svullnader, näsblod samt brott på näsbenet.

MS ska dömas som medgärningsman

32. Av det som hovrätten har funnit styrkt framgår att MS under hela händelseförloppet agerade tillsammans och i samförstånd med chauffören. Han är därför att anse som medgärningsman.

Människorovet är att bedöma enligt 4 kap. § 1 första stycket brottsbalken

33. Det händelseförlopp som MS tog del i innebar att gärningsmännen bemäktigade sig VT och förde bort honom i syfte att skada honom och pressa honom på pengar. Rekvisiten för människorov är därmed uppfyllda.

34. Människorovet var inte planerat. Bemäktigandet och bortförandet genomfördes inte med hjälp av skjut- eller stickvapen eller någon form av tillhyggen. Däremot skedde det på ett överrumplande och våldsamt sätt. Det är uppenbart att gärningsmännen därvid använde betydligt mer våld än vad som krävdes. Frihetsberövandet, som inte var helt kortvarigt och som avbröts först genom att VT lyckades fly, präglades av att han genomgående utsattes för en på flera sätt kränkande och förnedrande behandling som var ägnad att få honom att frukta för sitt liv.

35. Människorovet kan därför inte anses vara mindre grovt och är således att bedöma enligt 4 kap. 1 § första stycket brottsbalken.

MS ska dömas även för grov misshandel

36. MS misshandlade, gemensamt och i samförstånd med chauffören, VT. Misshandeln fortgick i stort sett kontinuerligt under hela händelseförloppet och bör därför bedömas som ett brott. MS och chauffören uppvisade därvid – framför allt i den del av misshandeln som förövades på åkern (se p. 26) – särskild hänsynslöshet och råhet. Det är därför fråga om grov misshandel. MS ska dömas särskilt för det brottet.

Påföljd och straffvärde m.m.

37. Det saknas skäl att meddela prövningstillstånd rörande målet i övrigt.

38. Med hänsyn till den samlade brottslighetens straffvärde kan annan påföljd än fängelse inte komma i fråga. Högsta domstolen ansluter sig till hovrättens straffvärdebedömning.

39. Hovrättens domslut ska således fastställas.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Anders Eka, Ann-Christine Lindeblad,
Johnny Herre, Sten Andersson och Stefan Johansson (referent)
Föredragande justitiesekreterare: Anna Eberstål